

תוכן עניינים

3	מבוא
4	המסגרת הנורמטיבית
6	הטעמים להגבלת עסקאות לאחר מיתה
9	הקושי ביישום הוראת החוק
10	השיקולים כנגד
14	משפט משווה
14	המשפט הקונטיננטלי
15	המשפט האנגלי
16	המשפט העברי
18	דיון ומסקנות
22	סיכום
23	רשימה ביבליוגרפית

מבוא

דיני הירושה עוסקים בין היתר בהסכמי ירושה שנחתמו בחייו של המוריש בקשר לירושתו העתידית ובכלל זה הסכמי מתנה בין היורשים לבין צדדים שלישיים או בין היורשים לבין עצמם. החוק הישראלי מחמיר במיוחד בקשר להסכמי ירושה ביחס לדין המקביל במערכות משפט זרות, ואוסר באופן גורף על קיומם של הסכמי ירושה ועל התחייבויות לבצע עסקאות לאחר מיתה אלא אם כן נערכו בדרך של צוואה. האיסור הגורף הקיים בדין הישראלי עבר ריכוך במהלך השנים. בתי המשפט שנדרשו ליישם את הוראות החוק המחמירות פירשו את הוראות החוק וקבעו מספר הקלות ביחס לאיסור המחמיר. כך למשל נקבע, כי האיסור הקבוע על התחייבויות לבצע עסקה בירושה עתידית הוא רק לגבי הסכמים שנועדו "לשנות את הסדרי הירושה" ולכלול אדם שאינו יורש ביו היורשים, אך איסור זה איננו רלבנטי לגבי הסכמים הנוגעים לנכס ספציפי מהירושה העתידית. הקלה נוספת שנקבעה על ידי בית המשפט נוגעת לאיסור על מתנה מחמת מיתה. בהקשר זה נקבע על ידי בית המשפט כי הגבלות שנקבעו בהסכם המתנה אין בהן כדי להצביע על כך שהמתנה עתידה הייתה להיות מושלמת רק לאחר מיתה.

במסגרת המאמר אבקש להצביע על הגישה המחמירה הקיימת בדין הישראלי, אף לאחר ההקלות שנקבעו בפסיקות בתי המשפט, ולערוך השוואה לגישות המקבילות הקיימות במערכות משפט זרות המקלות באופן ניכר בקשר להסכמי ירושה ביחס לגישתו המחמירה של המחוקק הישראלי. במסגרת כך, אעמוד גם על יחסו של המשפט העברי להסכמי ירושה, ואצביע על כך שגם המשפט העברי המכיר באופן עקרוני באיסור על הענקת זכויות קנייניות מחיים שטרם הועברו בירושה, איננו פוסל הענקת זכויות אובליגטוריות לגבי זכויות שעתידות לעבור בירושה. במסגרת כך, אבקש להציע את עמדתי לפיה יש לקבוע הקלות נוספות בדין הישראלי באופן שהדין הישראלי יאמץ את עמדת המשפט העברי בקשר להענקת זכויות אובליגטוריות.

בראשית העבודה אעמוד על המסגרת הנורמטיבית ועל האיסור הגורף הקיים בדין הישראלי. במסגרת כך אעמוד על הפסיקה שריככה במידה ניכרת את חומרתו של האיסור בחוק הישראלי והכירה בתוקפם של הסכמים מסוימים. בהמשך לכך, אעמוד על הגישות המנוגדות לאיסור הגורף, הגורסות כי יש להעניק משקל רב יותר לחופש החוזים ולחירותו של הפרט להתקשר בחוזים כרצונו. לאחר מכן, אציג את הגישה המקבילה במערכות משפט זרות, הן במשפט הקונטיננטלי אשר אימץ את האיסור הקדום מהדין הרומי והן במשפט המקובל אשר לא אימץ את הדין הרומי, ואראה כיצד במערכות המשפט הללו, ובמיוחד בדין האנגלי, האיסור על עסקאות לאחר מיתה איננו כה חמור וגורף כפי שהוא בדין הישראלי. במסגרת כך אעמוד גם על גישת המשפט העברי, ועל מחלוקת הפוסקים בקשר לעסקה בנכס ספציפי, ואציג את ההבדלים בין גישת המשפט העברי המקל יחסית לבין הדין הישראלי המחמיר. לבסוף, אערוך דיון ואציג את עמדתי לפיה יש לקבוע הקלות נוספות בדין הישראלי באופן שיאמץ את גישתו העקרונית של המשפט העברי, ואשר יבצע הבחנה בין הסכמים המעניקים זכות קניינית – שאז אין להעניק תוקף להסכם בין אם הוא נוגע לנכס ספציפי ובין אם הוא נוגע לכל הירושה, לבין הסכמים המעניקים זכות אובליגטורית בלבד – שאז יש להעניק תוקף להסכם בין אם הוא נוגע לנכס ספציפי ובין אם הוא נוגע לכל הירושה. בקשר להתחייבויות אובליגטוריות הנוגעות לכל הירושה, אציע לקבוע דרישות צורניות שיקרבו את ההסכמים הללו אל הצוואות ה"רגילות", כמו גם לקבוע זכות חזרה בדומה לאפשרות החזרה מצוואה.

המסגרת הנורמטיבית

חוק הירושה¹ קובע את האופן שבו ניתן להעניק מתנה לאחר מיתה. כלומר, כאשר אדם רוצה בחייו להעניק מתנה על מנת שהמתנה תושלם לאחר מיתה. על פי הוראת סעיף 8(ב) לחוק הירושה, על מנת שיינתן תוקף למתנה לאחר מיתה יש לעשות זאת בדרך של צוואה. כך קובע סעיף 8 לחוק הירושה:

"(א) הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם - בטלים.

(ב) מתנה שאדם נותן על מנת שתוקנה למקבל רק לאחר מותו של הנותן, אינה בת-תוקף אלא אם נעשתה בצוואה לפי הוראות חוק זה."

כאמור, הגבלת האפשרות להקנות נכס מחמת מיתה איננה רק כלפי המוריש. הוראת ס"ק (א) רלבנטית גם לגבי היורש. כלומר, מי שעתיד להיות יורש לאחר פטירתו של המוריש לא יכול להעניק במתנה את חלקו בירושה בטרם מותו של המוריש. עם זאת, החוק מכיר באפשרות של היורש להסתלק מהעזבון לאחר מותו של המוריש ובטרם חולק העזבון בין היורשים. כך קובע סעיף 6 לחוק הירושה:

"(א) לאחר מות המוריש וכל עוד לא חולק העזבון רשאי יורש, בהודעה בכתב לרשם לענייני ירושה, או לבית המשפט כאשר הענין הועבר אליו לפי סעיף 67א, להסתלק מחלקו בעזבון, כולו או מקצתו או ממנה שהוא זכאי לה על פי צוואה, כולה או מקצתה.

(ב) מי שהסתלק מחלקו בעזבון, רואים אותו במידה שהסתלק כאילו לא היה יורש מלכתחילה; אין הסתלקות לטובת אדם אחר, אלא לטובת בן-זוגו, ילדו או אחיו של המוריש.

(ג) הסתלקות של קטין ושל מי שהוכרז פסול-דין טעונה אישור בית המשפט.

(ד) הסתלקות על תנאי – בטלה."

על פניו נראה כי הוראת סעיף 8(א) לחוק הירושה הינה מחמירה במיוחד. היא שוללת למעשה מהיורש את האפשרות להעביר את הנכסים שעתידים להגיע אליו לאחר מותו של המוריש. אך למעשה בית המשפט פירש את הוראת הסעיף בצורה מצומצמת. בפרשת יקותיאל² נאמר על ידי בית המשפט כי הגבלת העבירות שבסעיף 8(א) מתייחסת ל"ירושתו" של אדם, כלומר, למעמדו כיוורש. במילים אחרות, לעמדתו של בית המשפט ההגבלה הקבועה בסעיף 8(א) היא רק כאשר אדם מבקש להעביר לאדם אחר את מלוא זכויותיו כיוורש ולמעשה הוא מבקש להכליל את אותו אדם בין יתר היורשים. למקרה שכזה נקבעה ההגבלה בסעיף 8(א). אך לעמדתו של בית המשפט, כאשר אדם

¹ חוק הירושה, תשכ"ה-1965. (להלן: "חוק הירושה").

² ע"א 682/74 אברהם יקותיאל נ' בינה ואסתר ברגמן, (פורסם בנבו, 12.08.75). (להלן: "פרשת יקותיאל"). 757.